

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2024, 24(2):446-457, doi: 10.11616/asbi.1453227

Eski Türklerde Vatan Anlayışının Devlet Yönetimi, Sosyal Hayat ve Hukuki Açidan Değerlendirilmesi

Evaluation of the Sense of Homeland in Ancient Turks in Terms of State Administration, Social Life and Legal

Mehmet MANDALOĞLU¹

Geliş Tarihi (Received): 15.03.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 20.04.2024

Yayın Tarihi (Published): 31.07.2024

Öz: Eski Türklerde devletin temelini halk, istiklal, ülke ve töre oluşturmaktadır. Teşkilatlı bir yapıya sahip olan Türkler sahip oldukları toprakları vatan hâline getirmişler ve siyasi organizasyonlar kurmuşlardır. Eski Türkler, bu toprakları kutsal kabul etmişler ve üzerinde yaşadıkları kutsal topraklar için “vatan” kavramını kullanmışlardır. Devlet arazisi olan ülke toprakları, Türklerde bölünmez bir bütündür. Türklerde devletin temeli aileye dayanmaktadır. Vatan toprakları, ailenin ve devletin bağımsız yaşamını sürdürdüğü mekânıdır. Bundan dolayı vatan toprakları, Türklerde kutsal kabul edilmiştir. Çalışmanın amacı, vatan anlayışının eski Türk devlet ve toplum hayatında önemli olduğunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda öncelikle eski Türklerde vatan kavramı üzerinde durulmuş ve devletin varlığını sürdürmesinin vatan toprakları ile mümkün olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra vatan anlayışının eski Türk devlet yönetimi, sosyal hayat ve hukuki açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada aynı zamanda devleti oluşturan unsurlardan birinin vatan olduğu ve kutsal kabul edildiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vatan, Vatanseverlik, Devlet, Türk, Töre

&

Abstract: In ancient Turks, the basis of the state is people, independence, country and customs. Turks, who have an organized structure, turned the lands they owned into a homeland and established political organizations. Ancient Turks considered these lands sacred and used the concept of “homeland” for the sacred lands they lived on it. The country’s territory, which is state land, is an indivisible whole for the Turks. In Turks, the foundation of the state is based on the family, The homeland is the place where the family and the state continue their independent life. For this reason, the lands of the homeland are considered sacred by the Turks. The aim of the study is to reveal that the understanding of homeland is important in the old Turkish state and social life. In this context, firstly, the concept of homeland in the old Turks was emphasized and it was stated that the survival of the state was possible with the homeland lands. Then, the understanding of homeland was evaluated in terms of the old Turkish state administration, social life and law. The study also emphasized that one of the elements that make up the state is the homeland and that it is considered sacred.

Keywords: Homeland, Public Spirit, State, Turk, Customary Law

Atf/Cite as: Mandaloğlu, M. (2024). Eski Türklerde Vatan Anlayışının Devlet Yönetimi, Sosyal Hayat ve Hukuki Açidan Değerlendirilmesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 446-457. doi: 10.11616/asbi.1453227

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Doç. Dr., Mehmet Mandaloğlu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mehmet.mandaloglu@hbv.edu.tr. (Sorumlu Yazar)

1. Giriş

Türkler Türkistan'da (Orta Asya) tarih sahnesine çıkmışlar ve buradan farklı bölgelere yayılmışlardır. Hem tarih sahnesine çıktıkları hem de yayıldıkları diğer coğrafyalarda siyasi teşkilatlar kuran Türkler, toprağı vatan hâline getirmişler ve kültürel değerleriyle coğrafyayı bütünleştirmişlerdir. Türkler toprağı vatan anlayışıyla şekillendirmişler ve vatana önem veren değerler sistemine sahip olmuşlardır. Türklerin toprağı vatanlaştırmaları ile siyasi teşkilatlanmaya önem vermeleri arasında doğrudan ilişki kurulabilir. Toprağın değerli kılınması Türklerde vatan anlayışının hâkimiyet telakkisiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Türkler ancak üzerinde bağımsız bir toprak parçası üzerinde yaşayabildiklerinde siyasi teşkilatlarını kurmuşlar ve bu toprakları vatanlaştırmışlardır. Türkler bozkır hayatı alışkanlıklarını bir kült hâline getirmişler ve yeni geldikleri topraklar üzerinde vatan edindikleri sahanın şartlarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Caferoğlu, 1972: 1). Türkistan'da teşkilatlı devletler kurmayı başaran Türkler, Anadolu, Mezopotamya, Akdeniz, Avrupa, Hindistan ve Çin topraklarına yayılmışlar ve gittikleri yerleri vatan hâline getirmişlerdir. Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi anlayışıyla gerçekleşen bu yayılım, Türk tarihinin ve kültürünün başka coğrafyalarda tanınmasını sağlamıştır. Türkler, vatanlaştırdıkları bölgelere kendi kültürlerini taşımışlar, imar ve iskân faaliyetlerine önem vermişlerdir.

Toprağın vatan hâline getirilmesi ve siyasi organizasyonların oluşturulması Türklerin teşkilatlanmaya önem vermelerinin sonucudur. Bu bağlamda devletin kurulması ile Türklerin teşkilatçı yapıya sahip olmaları arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Aynı zamanda devletin meydana gelmesinde halk, ülke (yurt) ve hâkimiyet anlayışı vardır. Bir devletin oluşabilmesi için öncelikle sınırları belirlenmiş vatan toprağının var olması gereklidir. Bir devlet ancak vatan toprakları üzerinde kurulabilir. Yeni fetihler yoluyla elde edilen topraklar da ülke sınırlarının içinde olduğundan buralar da vatan toprağıdır. Halk, devletin hem kurucu hem de temel unsurunu oluşturmakta olup devletin gerçek sahibidir. Türk devletlerinin kuruluş ve yönetiminde halkın önemli rolleri bulunmaktadır. Orhun Kitabeleri'nde kağanın ve hatunun Tanrı tarafından Türk milletine gönderildiği anlatılmaktadır (Ergin, 1983: 24). Buradan Türklerde devlet ile milletin birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Devlet ve millet dayanışması dosta güven verirken düşmana korku salmaktadır.

Eski Türklerde toprağı vatan hâline getirme ve devlet kurma kabiliyeti sosyal yapıyla bağlantılıdır. Aile, toplumun ve devletin temelini oluşturmakta olup Türklerde teşkilatlı siyasi organizasyonların oluşturulmasını kolaylaştıran bir unsurdur. Bu yönüyle ailenin devlet ve toplum hayatındaki önemi büyüktür. Ekonomik hayat tarzı olarak konargöçer yaşamı benimseyen Türkler, sürüleriyle ve maiyetleriyle coğrafyayı vatan hâline getirmişlerdir.

2. Vatan Kavramı ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler

Vatan kökünden türeyen vatan sözcüğü yerleşmek, bir yeri yurt edinmek, kendini bir şeye alıştırmak anlamına gelmektedir (Çağrı, 2012: 563). İnsanların doğup büyüdüğü ve üzerinde yaşanan ülkeyi ifade etmek için vatan sözcüğü kullanılmaktadır. Vatan, bir milletin üzerinde yaşadığı toprak parçasını, bir devletin sınırları içindeki hâkimiyet sahasını ifade eder (Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 12, 1985: 4599). Ülke ve yurt anlamına gelen vatan, toplumların duygusal bağlar kurduğu, kimliklerini ve kökenlerini tanımlayan bir kavramdır. Vatan, milletin maneviyatı ve mukaddesatı, hatıraları ve idealleri, millî kültürle kaynaşmış, geçmişi ve geleceği ile birleşmiş coğrafya demektir (Keskin, 1991: 444). Tavattun sözcüğü vatan tutmak, bir yere yerleşmek anlamındadır (Doğan, Cilt 2, 2020: 2230). Vatan anlamında kullanılan diğer bir kavram mülktür. Mülk, bir devletin mâlik olduğu arazi, hâkim olduğu toprak parçası, ülke ve memleket anlamındadır (Doğan, Cilt 2, 2020: 1679). Mülk kavramı burada geçtiği anlamıyla günümüzdeki vatan sözcüğünü karşılar durumdadır. Kaynaklarımızda rastladığımız memalik kelimesi de memleket anlamına gelmektedir (Keskin, 1991: 444).

Türklerde vatan sözcüğünden vatandaş, vatandaşlık, vatanî, vatanperver, vatanperverâne, vatanperverlik, vatansever, vatanseverlik gibi sözcükler türetilmiştir. Sözcüklerin çokluğu Türklerde vatan kavramının önemine işaret etmektedir. Vatan kavramı milleti, devleti, istiklali, hürriyeti ve yurdu ifade eder. Bu yönüyle vatan, bir sentezin adı olarak değerlendirilebilir. Vatan idealine ise vatanseverlik denilir.

Vatanseverlik, tarihin her devrinde ve her millet için üstün faziletlerden biri olmuştur (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 4599). Eski Türk inanç sisteminde vatandaş, kağan emir verdiğinde gereğini yapmak, vergisini zamanında ödemek, kağanın dostunu dost, düşmanını düşman bilmek zorundadır (Kalafat, 2019: 220). Bu yönüyle vatandaşlık millî devletlerin temel esaslarından birini oluşturmaktadır.

Türk milleti yalnız hür ve müstakil bir şekilde hayatını devam ettirebildiği toprağı vatan kabul etmiştir (Demirel, 2017: 431). Eski Türklerde vatan kavramının yerine ülke sözcüğünün yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ülke, yurt, il veya vatan için eski Türkler yer sözcüğünü kullanmışlardır. Özellikle Orhun Kitabeleri'nde geçen yer-sub ifadesi Türklerin toprağı vatan hâline getirmelerinin bir göstergesidir.

Vatan bir milletin maneviyatını, mukaddesatını, hatıralarını, ideallerini millî kültürü ile özdeşleştirmiş coğrafyadır. Vatan toprağının korunması için millet kanını ve canını seve seve feda etmektedir. Vatan toprağı, Türk milletinin bağımsızlık ve özgürlük mücadelesini temsil etmektedir. Bu topraklar üzerinde bağımsız yaşamak, kendi devletinin tebaası olmak Türk milletinin arzusu ve ideali olmuştur. Bu ideali vatanseverlik ile ilişkilendirmek mümkündür. Türk milletinde vatanseverlik, en üstün faziletlerden biri olarak kabul edilmektedir. Türklerde vatan ve vatanseverlik en eski devirlerde teşekkül etmiş ve günümüze kadar kurulan bütün Türk devletlerinde temel bir unsur hâline gelmiştir. Birey açısından vatan, doğduğu yer anlamında kullanılmakta olup milletinin ve devletinin mensubu olduğu ülkeyi ifade etmektedir.

Türk milletinde vatan anlayışı ve vatanseverlik duygusu tarihin en eski dönemlerinde teşekkül etmiştir. Çin kaynağında tercümesi verilen ilk Türk şiiri MÖ 119 yılında meydana gelen bir savaş sonrasında toprak kaybeden Hunların bir vatan ağrıdır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 4599). Eski devirlerde de topraksız bir devlet düşünülemez (Keskin, 1991: 444). Türklerde vatan sadece bir toprak parçası değildir. Vatan toprağı, Türkler atalarının mirası olan mukaddes bir yadigar, kutlu bir varlıktır (Taşcıoğlu, 2018: 224). Bu yönüyle Türklerde vatan, coğrafi bir bölgenin yanı sıra tarihî, kültürel ve manevi mirası sembolize etmektedir. Ziya Gökalp'e göre vatan, üzerinde oturduğumuz toprak demek değildir. Vatan, millî hars dediğimiz şeydir ki üstünde oturduğumuz toprak onun ancak zarfından ibarettir. Ve ona, zarf olduğu içindir ki mukaddestir. O hâlde, vatani ahlak, millî mefkûrelerden, millî vazifelerden mürekkep olan bir ahlak demektir (Gökalp, 1968: 86). Türkler, tarihin her devrinde vatan için yaşamasını, vatani şerefle yaşatmasını ve gerekirse her zaman olduğu gibi ölmesini de bileceklerdir (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 4602). Türkler için vatan, uğruna kanını ve canını feda edebileceği, ortak hatıraların olduğu, yurt edinilen, benimsenen, tarihin ve milletin sembolüdür.

777-869 yılları arasında Basra, Bağdat, Samarra gibi şehirlerde yaşayan ünlü Arap müellifi Ebü Osman Amr b. Bahr el-Câhız, Türklerin askerî kabiliyetleri, karakterleri, yaşam biçimleri vb. hakkında bilgiler vermektedir. Câhız'a göre Türkler başka milletler içinde vatan sevgisine en fazla sahip olan millettir. Türklerin vücutlarının terkinde, tabiatlarının karışımında (dört hilt: kan, balgam, safra ve sevdâ) başka milletlerin sahip olmadıkları derecede memleketlerine ve topraklarına dair hususiyetler, vatanlarının suyuna çekme hassası ve diğer kardeşlerine benzerlik vardır (Câhız, 1967: 77). Câhız'ın aktarımından vatan sevgisinin bütün milletleri kapsayan bir hususiyet olduğu anlaşılmakta olup bu duygu diğer milletlere nazaran Türklerde daha fazla ve daha köklüdür. Vatan sevgisi herkeste vardır, her yeri kapsar fakat bu sevgi Türklerde daha çoktur. 669-715 yılları arasında yaşamış ve Emevilerin önemli komutanlarından biri olan Kuteybe b. Müslim, Türklerden "*Onlar vatanlarını ayakları bağlı develerden daha çok özlerler.*" ifadesiyle bahsetmekte ve vatan anlayışına vurgu yapmaktadır (Câhız, 2022: 109).

3. Devlet Yönetiminde Vatan Anlayışı

Konargöçer yaşam biçimini benimseyen Türkler bozkır coğrafyasından dünyanın her tarafına yayılmışlar ve değişik coğrafyaları vatan hâline getirmişlerdir. Türklerde bayrağın dalgalandığı, Türkçenin konuşulduğu her yer vatan sayılmıştır. Bir milleti millet yapan özelliklerin başında üzerinde yaşanan bir toprak parçası ve sınırları belli hâkimiyet sahası olan vatan gelmektedir. İslamiyet'ten önceki Türk topluluklarında devlet anlayışı oldukça erken dönemlerde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Türkistan'da yaşayan bozkır kavimleri belirli bir siyasi otorite altında toplanmışlar ve bir lider etrafında birleşerek

devletler kurmuşlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türklerin teşkilatçı bir millet olmalarının önemi büyüktür.

Eski Türklerde topraksız bir devlet düşünmek mümkün değildir. Türklerde devlet, baba olarak nitelendirilmiş ve devlet baba biçiminde söylenelemiştir. Türklerde devlet mukaddestir. Eski Türklerde bugünkü modern devlet anlayışını “il” sözcüğü karşılamaktadır. İli yani devleti kağanlık tamamlamaktadır (Ögel, 1979: 214). Eski Türk devlet telakkisine göre il, teşkilatlanmış bir camiyi ifade etmektedir (Arsal, 2020: 261). Bu bilgiden hareketle eski Türklerde devlet telakkisinin hâkimiyet ve teşkilat yapısıyla ilişkili olduğunu belirtmek mümkündür. Gökalp, Türklerdeki teşkilat yapısına dayalı olarak devlet kurma kabiliyetinin geliştiğini, sulh ile devlet arasındaki ilişkinin varlığını belirtmektedir (Gökalp, 1981: 9). Türkler teşkilatçı yapılarından dolayı devlet bilincine erken ulaşmışlar ve devlet kurumuna büyük önem vermişlerdir (Şahin, 2005: 150). Türklerde devlet bilincinin oluşmasında eski Türk inanç sistemi, konargöçer yaşam biçimi ve egemenlik anlayışı gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

Eski Türklerde devlet bir başkanın sorumluluğu altında arazisi (ulus), birleşmiş halkı, ortak idari ve hukuki nizamı (töre) ile yurdu koruyan ve milleti refah, huzur ve barış içinde yaşatan siyasi kuruluştur (Kafesoğlu, 1993: 221). Koca'ya göre devlet, bir topluluğun (halk) belirli bir toprak parçası (ülke) üzerinde hâkimiyet haklarını hiçbir sınırlama olmaksızın kullanmak suretiyle kurup geliştirdiği siyasi, sosyal ve hukuki bir teşkilattır (Koca, 2002: 823). Türklerde devlet başında kağan, hakan, han, şanyü/şanhü, tanyü/tanhü ünvanlı kişiler tarafından yönetilmiştir. Türk devlet geleneğinde kağanın milletin ihtiyaçlarını karşılamak, devletin iç ve dış huzurunu sağlamak, yeni yerler ele geçirmek gibi görevleri vardır. Bütün bunların yanı sıra kağanlar ülkesinden ve halkından birinci derecede sorumludurlar. Vatan topraklarının korunması ve savunması kağanın asli görevlerindedir. Bu bilinçte olan Türk kağanı devletine ve milletine karşı sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır. Eski Türklerde kağanın başkanlığındaki merkezi yönetimin sorumluluğu yurdun korunması, ülke çapında sulh, sükûn ve adaletin sağlanmasıdır (Şahin, 2005: 151).

Eski Türklerde devleti oluşturan dört unsur vardır. Bunlar halk, istiklal, ülke ve töre'dir. Ülke, bağımsız bütün devletlerin mutlak şekilde hak ve yetkilerini kullanabildikleri belirli bir coğrafi sahadır (Kafesoğlu, 1993: 223). Ülkemiz bir millet ve devlet düşünülemez. Eski Türklerde devletin temel unsurlarından biri olan ülke aynı zamanda vatan toprağıdır (Durmuş, 2008: 25). Eski Türklerde ülkeye ulus veya yurt gibi isimler verilmiştir. Ulus sözcüğü memleket, devlet ve ülke anlamındadır (Caferoğlu, 2021: 265). Kâşgarlı Mahmud, ulus sözcüğünü köy ve şehir anlamının yanında halk sözcüğünün eş anlamlısı olarak vermektedir (Kâşgarlı Mahmud, I: 62). Türkçe ulus sözcüğü Moğollara ulus biçiminde geçmiştir (Lessing, 2017: 1034).

Türkler, üzerinde özgürce yaşayabildikleri ve hükümlerini haklarını sınırlandırmadıkları toprakları yurt olarak kabul etmişlerdir (Koca, 2019: 82). Bu topraklar Türk milletin üzerinde yaşadığı, ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirdiği, töre hükümlerini uyguladığı ve kamu hizmetlerinin sunulduğu alanları oluşturmaktadır. Türklerde ülke genellikle belirli sınırları olan devlet arazisi biçiminde tanımlanmaktadır. Bu araziler hanedana mensup kimselerin malı olmayıp bütün milletin ortak toprağıdır (Kafesoğlu, 1993: 223). Ülke olmadan devletin hâkimiyet ve istiklalinin sınırlarını çizmek mümkün değildir (Keskin, 1991: 443). Nitekim ülke, devletlerin siyasi varlıklarını sürdürdükleri ve halkının yaşadığı coğrafyadır (Durmuş, 2008: 38). Ülke, diğer yurtlardan yaka adı verilen sınırlarla ayrılmıştır (Orkun, 1994: 171). Devletin sınırlarının olması siyasi hâkimiyetin sağlandığının göstergesidir. Devlet arazisi bütün milletin ortak malıdır. Ülke topraklarının kağanın şahsi malı olarak değil, milletin ortak malı olarak değerlendirilmesi vatan topraklarının atalardan kalan değerli bir miras olarak algılanmasını sağlamıştır. Millete ait olan bu arazi üzerinde yaşayan insanlar, devletine bağlı bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşler ve coğrafyadan istifade etmişlerdir. Sınırların genişlemesi veya daralması devletin siyasi, sosyal, askerî ve ekonomik gücüyle doğrudan ilişkilidir.

Türklerin vatanperver olmalarına ve devlet yönetiminde vatan anlayışını benimsemelerine Asya Hun Devleti örnek verilebilir. Mo-tun'a göre toprak devletin temelini oluşturmaktadır (Arsal, 2020: 201). Mo-tun tahta çıktığında Tunguzlar gönderdikleri elçileri aracılığıyla Hunlardan vergi talep etmişlerdir. Tunguzların at ve kadın istemelerine itiraz edilmezken çorak bir arazinin istenmesi tepkiye neden olmuştur. Kurultay, çorak arazinin verilmesinde bir beis olmadığını belirtirken Mo-tun “*Vatan bizim*

mülkümüz değildir, mezarda yatan atalarımızın ve kıyamete kadar doğacak torunlarımızın bu mübarek toprak üzerinde hakları vardır. Bir karış vatan toprağını vermeye kimsenin salahiyeti yoktur. Binaenaleyh, harp edeceğiz. İşte, ben atımı düşmana doğru sürüyorum. Arkamdan gelmeyen idam olunacaktır!" diyerek Tunguzların üzerine hareket etmiştir (Gökalp, 1968: 136). Mo-tun Tunguzların üzerine yaptığı ani bir saldırıyla bu kavmi perişan etmiş ve onlara unutamayacakları bir ders vermiştir. Buradan ulus'un ne kadar muazzez olduğu ve kağanın keyfi olarak tasarrufta bulunulacak bir toprak parçası olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda Hunlardan itibaren eski Türklerde özel mülkiyet ve ortak mülkiyet kavramlarının ve kamu malı anlayışının olduğunu göstermektedir. Mo-tun'un Tunguzlara karşı tutumu devlet toprağının kutsallığını göstermesi bakımından önemlidir. Eski Türklerde devletin ikinci temel unsurunu yurt oluşturmaktadır. Halksız bir devlet olmayacağı gibi topraksız devlet düşünülemez. Erken devirlerden itibaren Türklerde toprak devlet için değerli ve önemlidir. Bundan dolayı Türkler, toprağı kutsal bir değer olarak görmüşlerdir (Koca, 2019: 83). Bu kutsal algı, devletin varlığını devam ettirmesi açısından önemlidir. Devleti yöneten hükümdarın görevleri arasında vatan toprağının korunması ve savunulması da vardır. Eski Türklerde devlet toprakları idarecilerle halkın ortak sorumluluğundadır. Vatan toprağının kutsallığı, onun korunması arzusunun güçlendirmiştir. Eski Türk toplumlarında bireyle genellikle il veya siyasi kuruluşlarına bağlılık göstermişlerdir. Bu husus dikkate alındığında ülkenin süratle vatanlaşmasının mümkün olacağı kabul edilir (Kafesoğlu, 1993: 224).

Eski Türklerde devleti yapan toprak ile insan unsurudur. Bu durum Orhun Kitabeleri'ne yansımıştır. Kül Tigin Abidesi doğu cephesinde geçen "*Üstte mavi gök, altta yağır yer kıldıkta, ikisi arasında insan oğlu kılınmış...*" (Ergin, 1983: 20) ifadelerinde vatan vurgusu dikkat çekicidir. Bilge Kağan Abidesi doğu cephesinde de aynı ifadeye yer verilmiştir. Yazıtlarda geçen yağız yer ifadesi ile devletin temelini oluşturan toprağı yani yeryüzüne vurgu yapılmıştır. Bu yönüyle Türklerde devletin toprağı mukaddestir. Toprağın kutsallığı algısı aynı zamanda bir vatan anlayışıdır (Ögel, 2016: 42). Çoruhlu'ya göre yağız yer ifadesi yer tanrısının önemini göstermektedir. Yer tanrısının önemi yerin yaşanılan toprak, yani yurt toprağı olmasından kaynaklanmaktadır (Çoruhlu, 1999: 32). Türkler devlet yönetiminde insan unsuruna değer vermişlerdir. Bu durum Türklerde "halk devlet için değil, devlet halk için" anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Koca, 2002: 831).

Gök Türklerde de toprak devletin asli unsurudur. Çin kaynakları Gök Türklerin yurdunun doğudan batıya 2500 kilometreden fazla olduğunu aktarmaktadır. Gök Türklerde kutsal kabul edilen vatan topraklarının korunması ve savunulması kağanın asli görevleri arasındadır. Gök Türklerde vatan, kağandan önce gelmektedir. Eğer kağan, vatani korumakla yetersiz kalırsa tanrı, milleti ve kağanı cezalandırmak için vatani ve devleti elinden almaktadır (Türkeş-Günay, 2012: 143). Gök Türklerde vatan anlayışı bir devlet felsefesi olarak gelişmiştir. Devlet, kağandan önce gelmektedir. Bu sıralama Orhun Kitabeleri'nde tespit edilmiştir. Türklerde devletin yıkılması ise büyük felaket niteliğindedir (Taşağıl, 2017: 179).

Eski Türklerde kağanların tanrı tarafından milletin başına getirilişlerinin sebepleri yazıtlarda anlatılmaktadır. Yazıtlara göre tanrı, Türk kağanını "yer ve su"lar sahipsiz kalmasın diye göndermiştir. Bu yerlerin Türk kağanı tarafından idare edilmesi lazım gelmektedir (Ögel, 1979: 212). Türk kültüründe yer ve su gibi doğal unsurlar kutsal kabul edilmekle beraber devletin ve vatanın toprağını oluşturmaktadır. Bundan dolayı Türkler toprağı yer ve su, Gök Türkler ise Yer sub gibi birleşik bir deyimle anlatmışlardır (Ögel, 2016: 43). Yer su ifadesi ile kastedilen açıkça vatan kavramıdır (Aydın, 2022: 361). Türklerde kutsal yer ve su ile ırmakları, gölleri, nehirleri ve toprakları ile ifade edilen vatan anlayışına vurgu yapılmaktadır.

Orhun Kitabeleri'nde Ötüken'in vatan toprağı olduğu vurgulanmaktadır. Türkmen'e göre Orhun Kitabeleri'nde Ötüken yurduna vurgu yapılması daha o tarihlerde vatan fikrinin ve başkent anlayışının olduğunu göstermektedir. Bu fikir ve anlayışın korunması ve güçlendirilmesi gerektiği toprak ile vatan ve vatan ile millet arasında kurulan bağın ifadesi olarak kayda değer bir tespittir (Türkmen, 2013: 31). Kül Tigin Abidesi güney cephesinde geçen "*Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur.*" (Ergin, 1983: 17) ifadesi Ötüken'in devletin merkezi olduğunu göstermekte ve ana vatan olarak değerlendirilmektedir. Aynı ifade Bilge Kağan Abidesi kuzey cephesinde geçmektedir. Türk kağanının Ötüken'de oturursa sıkıntı olmayacağını belirtmesi, Ötüken'in devletin merkezi ve aynı zamanda kutsal bir mekân olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra "*Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş.*"

(Ergin, 1983: 47) ifadesi de Ötüken'in ana vatan ve devletin merkezi olduğunu göstermektedir. Bilge Kağan Abidesi kuzey cephesinde geçen "Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın." (Ergin, 1983: 48) ifadesiyle devletin bağımsızlığını ve sürekliliğini sağlamanın yolunun Ötüken'de oturmaktan geçtiği düşünülmektedir. II. Gök Türk Devleti'nin kurucusu Kutlug Kağan, etrafına Türkleri topladıktan sonra Ötüken'i hedef olarak belirlemiştir. Ötüken, Türklerin iskân edildikleri toprakların hemen ortasında yer almaktadır. Merkezi bir konumda bulunan Ötüken askerî açıdan savunulması kolay bir bölgedir. Üç tarafının dağlarla çevrili olması doğal korunaklı yapısını göstermektedir. Bu yönüyle Ötüken doğal bir kale görünümünde olup Ötüken Yış olarak da adlandırılmaktadır. Ötüken, devletin merkezi olmakla beraber Türkler açısından kutsal vatan toprağı olarak değerlendirilmiştir. Türklerde bağımsızlık sembolü olan bayrağın kutsal topraklarda dalgalanması Kutlug Kağan'ın en büyük arzusudur. Bu açıdan Ötüken istiklalın sembolü olarak da değerlendirilmelidir. Kutlug Kağan, Ötüken'i devletin merkezi yaparak ülkenin doğusunu ve batısını güvenlik altına almış, sınırlarını genişletmiştir. Turan, Ötüken'in kutsal kabul edilmesi ve Türklerin yurtlarına bağlılıklarını vatan şuur ve sevgisiyle açıklamaktadır (Turan, C.1, 1994: 88). Tarih boyunca Türk hükümdarları din ve devlet, mülk (vatan) ve millet duygusu ile her türlü fedakarlığı göze almışlardır (Turan, C.2, 1994: 13). Bundan dolayı Türkler Ötüken'i kutsal vatan toprakları olarak görmüşler, devlet ve millet için önemli kılmışlardır. Eberhard, Ötüken'in kutsal vatan toprakları olduğuna yönelik bilgiler vermektedir. Onun verdiği bilgilerden Yü-du-cün Dağı'nın (=Ötüken?) Türklerin kutsal dağları olduğu anlaşılmaktadır (Eberhard, 1996: 88). 7. yüzyılda Ötüken Dağları mukaddes kabul edilmiştir (Selçuk, 2020: 147). Ötüken'in Türk tarihindeki önemi dinî ve kozmik bir merkez olmasıyla bağlantılıdır.

Gök Türklerde görülen mukaddes dağ anlayışı Uygurlarda "Kutlu Dağ" efsanesinde sembolize edilmiştir (Kafesoğlu, 1993: 224). Göç Destanı'nda Uygurlar ve etrafındaki kavimlerin atların kişnemesinden, vahşi hayvanların ve köpeklerin ulumasından, sığırların böğürmesinden, koyunların ve keçilerin melemesinden, kuşların ötmesinden, çocukların ağlamasından "göç, göç" diye sesler duymaya başladıkları anlatılmaktadır. Bundan dolayı Uygurlar yurtlarından ayrılmanın zamanının geldiğine inanarak yurtlarını terk etmişler ve başka bir memlekete geldiklerinde sesler kesilmiş ve oraya bir şehir kurmuşlardır (Gömeç, 2016: 49). Göç hadisesi gerçekleşikten sonra Uygurlar yeni geldikleri toprakları vatan hâline getirmişler ve beş mahalleli şehirlerini kurmuşlardır. Uygurlar bu şehre Beşbalık adını vermişler ve burada yaşayıp çoğalmışlardır (Selçuk, 2020: 185).

Türklerde ülke ve vatan anlayışı Türk devlet düşüncesinde istiklal fikri ile birlikte görülmektedir. Orhun Kitabeleri'nde sıklıkla geçen ülke, il, kağan, töre kavramları devletin bağımsızlığına ve siyasi yönetim yapısına işaret etmektedir. Eski Türkler bağımsız ve müstakil yaşayabilecekleri toprakları vatan saymışlardır. Türkler bağımsız yaşayamadıkları toprakları terk etmekten kaçınmamışlardır. Tarihte Türklerin farklı vatan topraklarının olması bu durumu açıkça göstermektedir. Bağımsızlıklarına düşkün olan Türkler göç ederek geldikleri toprakları vatanlaştırmışlar ve kendi bağımsızlıklarının sembolü olan bayraklarını dalgalandırmışlardır. Türklerde devlet, vatan ve millet kavramlarının birbirinden ayrılması mümkün değildir. Bundan dolayı devlet; baba, vatan; ana, millet; çocukları olarak değerlendirilmiştir (Duman, 2015: 60). Buradan Türk devlet yönetiminde vatan toprağının önemi ve hâkimiyetin kaynağının halkın memnun edilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda devletin baba olarak değerlendirilmesi büyüklük, şan ve şeref olarak değerlendirilebilir. Kavramların birlikte kullanımı Türklerin devletlerine, vatanlarına, milletlerine olan bağlılığını ifade etmektedir. Türk kültüründe kökleri tarihin derinliklerine kadar uzanan bu kavramlar günümüzde de önemini korumaktadır.

4. Sosyal Hayatta Vatan Anlayışı

Türkler, tarih sahnesine çıktıklarında iktisadi hayatlarının gereği olarak konargöçer yaşamışlar, hayvanlarına taze ot bulmak için yaylak ile kışlak arasında sürekli hareket hâlinde olmuşlardır. Türkler konargöçer yaşam biçimini benimsemişlerse de her Türk'ün hususi arazi parçası bulunmaktadır (Arsal, 2020: 256).

Türkler konargöçer yaşam biçiminin zorunlu kıldığı çadırları kendileri için yurt bilmişlerdir. Bunun yanı sıra barınaklar inşa etmişler, zamanla yerleşik kültüre özgü kentler meydana getirmişlerdir. Rasony, eski Türklerin temel geçim kaynağının hayvancılığa dayalı olmasından hareketle konargöçer yaşamın yaylak ve kışlak arasında geçtiğini belirtmektedir. Bozkırlarda uygun kış ve yaz konağı önemlidir. Yazlık otlaklar bütün boyun ortak malı olmasına rağmen kışlık konaklar şahsi mülk sayılmaktadır. Kış konağında nisan ayı ortalarına kadar kalındıktan sonra çadırlar toplanır ve sürülerle yaz otlaklarına gidilir. Yazın otlar iyice büyüdüğünde haftalarca bu otlaklarda kalınır. Buradaki otlakların azalmasıyla sürüler daha yükseğe, dağlık bölgelere çıkarlar. Ağustos ayı ortalarına gelindiğinde kışlaklara dönüş başlar. Kasım ayı ortalarına gelindiğinde ise kışlaklara ulaşılmış olur (Rasony, 1971: 49). Yaylak ve kışlak arasında geçen konargöçer yaşam biçimi ekonomik koşullarla gerçekleştirilmesine rağmen bu faaliyetin yapıldığı topraklar kutsal vatan topraklarıdır. Yaylaklar ve kışlaklar eski Türklerin sosyal ve ekonomik bakımdan yaşamlarını sürdürdükleri topraklardır. Bu açıdan yaylaklar ve kışlaklar vatan topraklarının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Büyük sürülerin sevk ve idare edilmesi, bozkır coğrafyasında hareketlilik, cesaret ve kahramanlık gibi durumlar Türklerde teşkilatçılığın gelişmesini sağlamıştır.

Devletin en küçük toplumsal sınıfını oluşturan aile (oguş), korunmak ve barınmak için çadırları kullanmıştır. Eski Türk ailesinin meskenini oluşturan çadırlara çum, kapa, alaçuk/alaçık, yurt veya keregü adı verilmektedir (Koca, 2019: 159). Bu çadırlar kolay sökülüp kurulabilen niteliktedir. Konargöçer yaşayan Türkler çadırların taşınmasında kağnı, deve ve katır cinsinden hayvanlardan faydalanmışlardır. Böylece ağırlıklar bir yerden başka bir yere kolaylıkla taşınabilmiştir. Urug (aileler birliği, soy, oba) ailelerin bir araya gelmesiyle oluşan toplumsal yapıdır. Bu sosyal sınıfın mensubu olan aileler göç ettiklerinde çadırlarını kurduklarında çadır köyler veya çadır kentler oluşturmuşlardır. Urugların bir araya gelmesiyle bod (boy, kabile) adı verilen sosyal yapı meydana gelmiştir. Boylar bir araya gelerek bodunu (boyalar birliği), boy ve bodunlar bir araya gelerek il, yani devleti meydana getirmişlerdir (Mandaloğlu, 2022: 483). Buradan Türklerin sosyal hayatında ailenin yaşama alanının ev olduğu anlaşılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud, üy sözcüğünü ev anlamında kullanmaktadır (Kâşgarlı Mahmud, 2021, I: 81). Yurt (vatan) ise milletin yaşama alanıdır. Eberhard'a göre Türklerde aile toplumun ve devletin temelidir. Türk ailesinde en yaşlı erkek üyesi ailenin reisi kabul edilir ve liderlik rolü üstlenir. Ailenin diğer üyeleri onun emri altındadır. Devlet ise ailenin genişlemesidir (Eberhard, 1944: 268). Aile içindeki bu hiyerarşik yapı, reisin tecrübesi ve bilgeliği özellikleriyle ilişkilidir.

Vatan anlayışı, Türklerin sosyal hayatlarında söz ve davranışlarına yansımıştır. Kargış sözcüğü, beddua anlamındadır (Kâşgarlı Mahmud, 2021, I: 274, 461). Kazak Türklerinde beddua olarak yaygın biçimde kullanılan “*üyin küygir*” ifadesi vatanı, evi bozulması anlamındadır (Biray, 2019: 84). Sözlü kültürde kutlama içerikli sözler hayatın her safhasında bulunmaktadır. Doğum gerçekleştiğinde anne ve bebeği için sağlık ve hayır dilenirken “*Vatanıma, milletine hayırlı olsun, kutlu, devletli olsun.*” ifadesi kullanılmaktadır (Kalafat, 2019: 196).

Tarih boyunca Türkler kadına önem ve değer vermişlerdir. Türk kadını siyasi hayatta var olabildiği gibi sosyal hayatın değişmez unsurunu oluşturmaktadır. Ailede olduğu kadar toplumun her kesiminde kadına değer verilmiştir. Türk kadını; ilini, vatanını ve milletini mukaddes kuvvet olarak yaratmıştır (Gasımova, 2019: 233).

Balamir liderliğinde batıya göç eden Hunlar, Avrupa topraklarında siyasi teşkilatlarını kurmuşlar ve sahip oldukları bölgeleri vatan toprağı hâline getirmişlerdir. Yeni iskân edilen topraklarda siyasi kimlikleri ve kültürel değerleriyle devlet kurma kabiliyetini gösteren Hunlar, topraklarına yapılan saldırıları savaş sebebi olarak kabul etmişlerdir. Margus Piskoposu'nun Avrupa Hun sınırlarına girerek Hunların kutsal kabul ettikleri mezarlarını soyması bir savaş sebebidir (Ahmetbeyoğlu, 2017: 104). Burada esas olan husus ölmüş ataların huzurunda vatan topraklarına yapılan saygısızlığın cezalandırılmasıdır. Hunlar ana yurttan uzakta olmalarına rağmen yerleştikleri bölgeyi vatan toprağı yapmışlar ve ölmüş atalarına yapılan saygısızlığı cezalandırmışlardır. Bu münferit olay bile Türklerde vatan topraklarını kutsallığını göstermesi açısından önemlidir.

Eski Türklerde vatanın kutsallığı sözlü kültür unsurlarında yer almaktadır. İnsanın yaşadığı mekânla özdeşleşmesi ve toprak parçasını içselleştirmesi vatan anlayışının sosyal hayatta karşılık bulmuş biçimi

olarak değerlendirilebilir. Sözlü unsurlardaki anlatımlarda toprağın vatanlaştırılması, yani ona kimlik kazandırılması söz konusudur. Yılmaz'a göre Türklerde toprak, ana kavramı ile birlikte anılmıştır. Türklerin inançlarında "toprak/vatan uğruna ölüm" anlayışı yerleşim kültürünün sonucudur. Ergenekon Destanı'nda yurt tutma, zorunluluk sonucunda bozkurt öncülüğünde yurdu terk etme ve yeni yurtlar arama Türklerin yerleşik bir toplum olduğunun göstergelerindedir (Yılmaz, 2018: 437).

Eski Türk inanç sisteminde de vatanın kutsallığı ön plana çıkmaktadır. Özellikle Orhun Kitabeleri'nde geçen ıduk yir sub (Tekin, 2018: 40) ifadesinde vatanın kutsallığı ön plana çıkarılmaktadır. İduk sözcüğü kutlu ve mübarek anlamındadır (Kâşgarlı Mahmud, 2021, I: 65). İduk yir sub, eski Türk yazıtlarında Tengri ve Umay gibi ilahi bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır. Tengri göksel bir varlıktır. Umay ise göksel bir varlık olarak görünse de işlev itibarıyla yersel ve dünyevidir. İduk yir sub, tamamen yeryüzüne ait bir kült olup ülke, vatan ve memleket anlamındadır (Taş, 2002: 51). İduk yir sub, eski Türklerde kutsal vatan kültürüne dönüşmüştür. Yer-su kavramı Türk kültüründe devletin ve vatanın toprağını oluşturduğundan kutsal kabul edilmiştir. Bu kavram Türklerde tabiata bağlı olarak gelişmiş, büyük imparatorlukların kurulduğu dönemlerde vatan kültürüne dönüşmüştür. Türklerin ıduk yir sub ifadesiyle hem koruyucu kutsal ruhları hem de vatani ifade etmişlerdir. Bu durum, Türklerin ülkelerini hiçbir zaman kuru toprak parçası olarak görmediklerini göstermektedir. Tuğ ve al bayrağın dalgalandığı yerler Türk kültüründe vatan olarak görülmüştür.

5. Hukuki Açıdan Vatan Anlayışı

Türklerin Türkistan (Orta Asya) bozkırlarına hükmetmelerinde ve büyük teşkilatlar kurmalarında sahip oldukları hukuk anlayışının etkisi bulunmaktadır. Hun, Gök Türk, Uygur gibi çeşitli adlarda kurulmuş Türk devletlerinin hukuk anlayışları birbirinin aynıdır. Bu siyasi yapıların teşkilat yapıları ini tanzim edilmiş ve muntazam işler mahiyettedir. Bu devletlerin kamu hukukuna ait anlayışları ve onlara bağlı hukuki şekilleri dikkat çekicidir (Köprülü, 1938: 46). Töre denilen hukuk kuralları yazılı olmamasına rağmen nesilden nesile aktararak toplum ve devlet içine yerleşip Türk devletlerinde devamlılığını sağlamıştır. Devleti yöneten kağan dâhil olmak üzere toplumun bütün üyelerinin töreye uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Töreye uymak, Türklerde bir görev ve sorumluluk kabul edilmiştir. Türk devletlerinde mutlak yetkileri olan bir yöneticinin olmayışı kanun üstünlüğü anlayışının olduğunun açık ve net kanıtıdır. Türkler töre hukuku sayesinde hukuk devleti olarak nitelendirilebilecek bir devlet modeline sahip olmuşlardır. Devletin yönetilmesi hem idare edenlerin hem de idare edilenlerin uymak zorunda oldukları ve bir şahsın iradesiyle değişmeyen esaslar sayesinde mümkündür (Arsal, 2020: 282). Bu durum, kanunlarda keyfi değişiklik yapılmasını ortadan kaldırmaktadır. Gerekli durumlarda töre hükümlerinde değişiklik yapma imkânı bulunmaktadır. Törede yenilikler yapma, devletin idari, mali ve kültürel işlerini düzenleme yetkisi hükümdar aracılığı ile meclislere devredilmektedir (Kafesoğlu, 1987: 21). Eski Türkler kanunlarda çok fazla değişiklik yapmak istemeseler de gerekli durumlarda yeni kanunlar çıkarmışlardır. Kağanların çıkarmak istedikleri yeni kanunlar ve önemli kararların geçerli olabilmesi için boy beylerinin kurultayda muvafakat vermeleri gereklidir (Arsal, 2020: 284). Yeri ve zamanı geldiğinde Türk hükümdarları töreye yeni hükümler eklemiştir. Kurultaylarda alınan kararlar törenin bir parçasını oluşturmaktadır. Toplum içinde kendiliğinden ve yavaş yavaş ortaya çıkan gelenek görenek kuralları (yosun) ise törenin bir başka kaynağı kabul edilmektedir (Pamir, 2009: 361). Türklerde önemli kararlar yılın muayyen zamanlarında toplanan kurultaylarda alınmıştır. Devlet yönetimi ve dinî ritüellerle ilgili üç ayrı toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantılardan ilki senenin ilk ayında kağanın sarayında yapılmıştır. İkinci toplantı beşinci ayda Lung-ç'eng'de yapılmıştır. Üçüncü toplantı hayvan sayısını ve devletin insan ve askerî gücünü tespit etmek için sonbaharda yapılmıştır. Yılın beşinci ayında (Mayıs) toplanan Büyük Kurultay'da töre hükümlerinde yapılacak değişiklikler tartışılmış ve bütün ülke meseleleri üzerinde müzakereler yapılarak karara bağlanmıştır (Kafesoğlu, 1987: 47). Töre hükümlerinde belirli çerçevelerde değişiklik yapılabilmesine rağmen törenin değişmez nitelikte hükümleri de bulunmaktadır. Könilik (adalet), uzluk (iyilik, faydalılık), tuzluk (eşitlik) ve kişilik (insanlık) gibi hükümler törenin değişmez hükümleri olup toplumun devlete bağlanmasını, güven duygusunun gelişmesini, kişi hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınmasını sağlamaktadır (Durmuş, 2008: 42).

Devlet teşkilatında hukuk işlerinden sorumlu görevliler yer almıştır. Bu görevliler devlet ve toplum hayatında geçerli olan töre hükümlerini uygulamakla yükümlüdürler. Devletin idari teşkilatında önemli görevleri bulunan memurların kanunları ve devlet işlerini iyi bilip uygulaması gerekmektedir (Taşağıl, 2017: 84). Eski Türk devletlerinde birtakım rütbe ve memuriyet isimleri yaygın olarak kullanılmıştır. Hunların teşkilat yapısında on ikisi sağ, on ikisi sol olmak üzere yirmi dört büyük memuriyet bulunmaktadır. Memuriyetlerin sağ ve sol diye ikiye ayrılması Gök Türklerde de görülmektedir. Devlet teşkilatında görülen bu hukuki düzenleme daha sonraki Türk devletlerinde de takip edilmektedir (Köprülü, 1938: 46-47).

Eski Türklerde töre ile devlet birbirini tamamlayan iki temel unsurdur. Bundan dolayı yazıtlarda devlet ile töre genellikle birlikte kullanılmıştır. Orhun Kitabeleri'nde töre sözcüğü 11 yerde geçmekte olup bunun 6'sında il sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. Diğer 5'inde ise töre sözcüğü, il sözcüğü ile ilişkilidir. Kül Tigin Abidesi doğu cephesinde "...oturarak Türk milletinin ilini töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş." (Ergin, 1983: 20) ifadesi yukarıda anlatılan ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yine aynı yazıtta geçen "Türk, Oğuz beyleri, milleti, iştin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti?" (Ergin, 1983: 24) hukuki açıdan devletin töre ile yönetilmesinin önemini göstermektedir. Bu ifadeler devletin ayakta kalmasının töre ile mümkün olduğunun açıkça göstergesidir. Devletin yok olmasının önüne töreye uymakla geçilmiştir. Töre hukuku, eski Türklerde devletin ve vatan topraklarının güvencesidir.

Eski Türklerde töre devlet teşkilatını düzene koymakla birlikte sosyal ilişkilerin sağlanmasında da etkili olmuştur. Töre, Türk toplumunda sosyal hayatın düzenlenmesini sağlayan kurallar olmakla beraber sosyal hayatın düzenlenmesini sağlayan değerler bütünüdür. Töre hukuku, eski Türklerde devletin halkıyla, toplumun birbirleriyle ilişkilerini belirli bir nizam içinde sürdürmelerini sağlamıştır. Eski Türklerde vatan ve üzerinde yaşayan halk çok kıymetli olup devlet en kutsal şeylerdendir. Devlet, tanrının yeryüzündeki gölgesi anlamına gelmektedir. Vatan, yani devlet töreden, örf ve âdetlerden ibarettir (Tansü ve Öztürk, 2020: 12-13).

Eski Türklerde işlenen suçlara verilecek cezanın neler olduğu kağan buyruklarıyla bildirilir ve herkes tarafından bilinirdi. Suçu işleyen kişi cezasını da kendisi çekmektedir (Göktürk, 2022: 26). Buradan Eski Türklerde cezanın şahsi olduğu ve suçlunun yakınlarına uygulanmadığı açıkça görülmektedir.

Vatana ihanet etmek her devrin ve her milletin en çok kınayıp lanetlediği, en şiddetli cezalara layık ve müstahak gördüğü ağır bir suç ve kesin bir beşerî alçaklıktır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 4599). Çin kaynaklarından eski Türklerde işlenen suçlara verilen cezalar hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Çin kaynaklarına göre Türklerde devlete isyan, vatana hıyanet, katil, başkasının eşiyle gayri meşru münasebet, bağlı atı çalmak suçlarının cezası ölümdür (Arsal, 2020: 280). İsyân ve vatana hıyanet suçu doğrudan doğruya topluma ve devlete karşı işlenmiştir. Bu suçların cezası bizzat devlet tarafından verilmektedir. Toplum nezdinde işlenen diğer suçlar bireysel olmakla beraber cezalandırılması yine devlet eliyle gerçekleşmektedir. Hunlarda cezalandırma bir kamu hukuku alanı olarak devlete ait olup insanlar kendi intikamlarını alma yoluna başvurmamışlardır. Akhunlarda vatana ihanet idamla cezalandırılmıştır (Göktürk, 2022: 25-27). Gök Türklerde vatana ihanet edenlere ölüm cezası verilmiştir. Ceza işlemleri hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkese uygulanmıştır (Taşağıl, 2017: 184). Türklerin sınıfsız toplum yapısına sahip olmaları işlenen suçlara karşı verilen cezalarda töre hükümlerinin bütün vatandaşlara eşit biçimde uygulanmasını sağlamıştır. Töre hukukuna göre Türklerin vatana karşı işledikleri suçların cezasız bırakılmaması hukuk üstünlüğü anlayışını göstermekle beraber aynı zamanda vatanın önemine işaret etmektedir. Gök Türkler kendilerine isyan eden boyları da cezalandırmışlardır. Kitan ve Tatabırlar Gök Türklerle karşı ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma üzerine Gök Türkler düzenledikleri sefer sonucunda 721 yılı kış mevsiminde Kitanları ve 722 yılı ilkbaharında Tatabırları bozguna uğratmışlardır (Taşağıl, 2017: 170).

6. Sonuç

Eski Türklerde devletin oluşması için halk, istiklal, ülke ve töre gerekli unsurlardandır. Bu unsurların bir araya gelmesi Türklerde siyasi teşkilatın kurulmasını sağlamıştır. Türk milleti devletine bağlılığı, kahramanlık ve cesareti ile devletin kurucu unsurunu oluşturmuştur. Türkler bağımsız oldukları

topraklarda devlet kurmuşlardır. Devletin siyasi varlığını ve bağımsızlığını devam ettirebileceği ülke, Türkler için vatan toprağı olmuştur. Her devletin kendine ait bir merkezinin olması, Türklerde başkent kavramını öne çıkarmaktadır. Siyasi teşkilatlanmanın en önemli unsurunu töre denilen kanunlar oluşturmuştur. Sınıfsız bir toplum yapısına sahip olan Türkler, kağan dâhil olmak üzere toplumun bütün fertleri töreye uygun hareket etmişlerdir. Bu unsurlar, Türklerde siyasi hâkimiyetin maddi gücünün dayanak noktasıdır.

Eski Türklerde vatan anlayışı dil, din, töre, sosyokültürel hayat, iktisadi yapı gibi unsurlarla ilişkilidir çünkü toprağın kutsal hâle gelmesi, millî kültür, ortak tarih anlayışı gibi unsurlarla gerçekleşebilir. Türklerde vatanın kutsal kabul edilmesi bu değerlerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Türkler vatanlarına bağlı yaşamışlar, düşmanları başta olmak üzere her türlü tehlikeye karşı vatanlarını korumuşlar ve savunmuşlardır. Yeni fethedilen yerlerin vatan toprağı hâline getirilmesi Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi ve Kızıl Elma anlayışının sonucudur. Bu idealler Türklere yeni hedefler koymakla beraber mevcudun korunmasını ve savunulmasını sağlayacak niteliktedir. Vatan, devlet ve millet anlayışı Türklerin tarih boyunca kurdukları siyasi yapılarının önemli unsurlarını oluşturmuştur.

Eski Türklerde görülen vatan anlayışının tarih boyunca kurulan diğer Türk devletlerinde de aynı şekilde devam etmesi Türk devlet telakkisinin devamlılığı olarak değerlendirilebilir. İslamiyet'ten önce Asya topraklarında kurulan Asya Hun, Gök Türk ve Uygur devletleri toprağı vatan hâline getirmişlerdir. Asya dışındaki bölgelerde kurulan Avrupa Hun, Hazar gibi devletler de fethettikleri toprakları vatanlaştırmışlardır. Türkler vatan topraklarını alırken olduğu gibi verirken de bedel ödemişlerdir. Türk milleti tarihin hiçbir döneminde devletsiz, vatansız ve bayraksız yaşamamıştır. Anadolu'yu Bizans'tan alarak Türk iskânına açan Selçuklular, fethettikleri yerleri vatan toprağı yapmışlardır. Anadolu, iskân edilmekle kalmamış, imar ve bayındırlık faaliyetleri de hızlı bir şekilde yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nin fethettiği bölgeler vatan topraklarının önemli parçalarını oluşturmuştur. Millî Mücadele'nin hazırlık safhasında Amasya Genelgesi'nde "*Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir...*" sözleriyle vatan vurgusuna dikkat çeken Mustafa Kemal Atatürk, Erzurum Kongresi'nde "*Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür.*" sözleriyle vatan topraklarının bölünemeyeceğini ifade etmiştir. Millî Mücadele'de düşmana karşı topyekûn savaş yapılırken Sakarya Meydan Muharebesi'nde "*Hatt-ı müdafaa yoktur. Sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır.*" sözleriyle düşmana karşı savaşın parolası belirtilmiştir. Bu mücadeleler, ilk Türklerden günümüze kadar vatan topraklarının kutsallığını ve korunması gerektiğini açık ve net biçimde göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 783.562 km²'lik vatan toprağını her türlü tehdit ve tehlikeye karşı devleti ve milletiyle yekvücut olarak korumaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün "*ilelebet payidar olacak*" sözü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatanına ve istiklaline sahip çıkacağına nişanesidir. Allah, Türk milletini vatansız ve devletsiz bırakmasın.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Kaynaklar

Ahmetbeyoğlu, A. (2017), *Avrupa Hunları*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Arsal, S. M. (2020), *Türk Tarihi ve Hukuk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aydın, E. (2022), *Eski Türklerde Gündelik Hayat*, İstanbul: Kronik Kitap.

- Biray, N. (2019), Kazak Türkçesinde “Üy” Kelimesi - Kavram Alanı - Kelime Ailesi - Terimleşme, (Ed.: İ. Şahin, F. Solak-G. K. Ercilasun- M. B. Çelik-A. Taşbaş-E. Taşbaş), *Altay Toplulukları Mesken ve Mesken Kültürü*, s.75-90. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1972), İlk Anadolu Vatan Kültürü Kurucuları, *Türkiyat Mecmuası*, 17, s.1-12.
- Caferoğlu, A. (2021), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Câhız (1967), *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler’in Faziletleri*, (Çev.: R. Şeşen), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Câhız (2022), *Türklerin Faziletleri*, (Çev.: R. Şeşen), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Çağrı, M. (2012), Vatan, *İslam Ansiklopedisi*, 42, s.563-564, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1999), *Türk Mitolojisinin ABC’si*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Demirel, D. (2017), Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (16), s.425-450.
- Doğan, D. M. (2020), *Osmanlıca Yazılışlı Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, 2, Ankara: Yazar Yayınları.
- Duman, S. (2015), İslâm Öncesi Türk Devletleri’nde Aristokrat Cumhuriyet Gerçeği, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (1), s.51-66.
- Durmuş, İ. (2008), Eski Türk Devletlerinin Oluşumunun Temel Unsurları, *Gazi Türkiyat*, 1 (2), s.25-45.
- Eberhard, W. (1944), Eski Çin Felsefesinin Esasları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2 (2), s.265-276.
- Eberhard, W. (1996), *Çin’in Şimal Komşuları*, (Çev.: N. Uluğtuğ), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1983), *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gasımova, F. (2019), Eski Türklerde Tarih ve Folklor Açısından Mesken-Aile ve Aile Değerleri, (Ed.: İ. Şahin, F. Solak-G. K. Ercilasun- M. B. Çelik-A. Taşbaş-E. Taşbaş), *Altay Toplulukları Mesken ve Mesken Kültürü*, s.229-237, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Gökalp, Z. (1968), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Gökalp, Z. (1981), *Türk Devletinin Tekâmülü*, (Haz.: K. Y. Koprıman), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göktürk, İ. (2022), *Türk Kültür Tarihi Üzerine Yazılar*, Ankara: İksad Yayınevi.
- Gömeç, S. Y. (2016), Uygur Türklerinin Destanları ve Kültürü Hakkında Özet, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 7, s.45-54.
- Kafesoğlu, İ. (1987), *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kafesoğlu, i. (1993), *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kalafat, Y. (2019), Türk Halk İnançlarından Mitolojiye Kut Bağlamında Mesken-Aile ve Aile Değerleri, (Ed.: İ. Şahin, F. Solak-G. K. Ercilasun- M. B. Çelik-A. Taşbaş-E. Taşbaş), *Altay Toplulukları Mesken ve Mesken Kültürü*, s.191-227, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud (2021), *Divanü Lûgat-it Türk*, (Çev.: B. Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
- Keskin, M. (1991), Ziya Gökalp’te Vatan Kavramı, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (4), s.443-452.
- Koca, S. (2002), Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı, *Türkler Ansiklopedisi*, 2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.823-844.
- Koca, S. (2019), *Türk Kültürünün Temelleri*, Ankara: Berikan Yayınevi.

- Köprülü, M. F. (1938), Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?, *Belleten*, 2 (5-6), s. 39-72.
- Lessing, F. D. (2017), *Moğolca-Türkçe Sözlük*, (Çev.: G. Karaağaç), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mandaloğlu, M. (2022), Eski Türklerde Aile ve Evlilik Anlayışı, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), s.481-493.
- Orkun, H. N. (1994), *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1979), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara: Kömen Yayınları.
- Ögel, B. (2016), *Türklerde Devlet Anlayışı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Pamir, A. (2009), Orta – Asya Türk Hukukunda “Töre” Kavramı, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58 (2), s.359-375.
- Rasony, L. (1971), *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Selçuk, H. (2020), *Selenge'den Tuna'ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Şahin, K. (2005), Eski Türklerde Merkezi İdare, *Türk İdare Dergisi*, 77 (448), s.149-164.
- Tansü, Y. E. ve Öztürk, N. (2020), Eski Türklerde Gök Tanrı İnancının Devlet Yönetimine Etkisi, (Ed.: K. Kartal-F. Çabuk), *Tarih Toplum ve İnanç*, s.3-24, Ankara: İksad Yayınevi.
- Taş, İ. (2002), *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*, Konya: Kömen Yayınları.
- Taşgöl, A. (2017), *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Taşcıoğlu, Ö. L. (2018), Vatan Kavramı ve Türk Milleti İçin Vatanın Önemi, *Akademik Sosyal araştırmalar Dergisi*, 6 (71), s.221-230.
- Tekin, T. (2018), *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Turan, O. (1994), *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, 1-2, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Türkeş-Günay, U. (2012), *Türklerin Tarihi Geçmişten Geleceğe*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkmen, F. (2013), Kök-Türk Âbidelerinde Millî Kimlik Hassasiyeti, *Millî Folklor*, 25 (97), s.31-38.
- Yeni Türk Ansiklopedisi* (1985), 12, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yılmaz, S. (2018), Eski Türklerde Yerleşik Kültür ve Yurt/Türkevi, 4. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, s.437-449, İstanbul: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.